

THE CONSERVATION OF HISTORICAL GARDENS

SUMMARY

Historical gardens are considered cultural assets that characterize cultural landscapes in which the exercise of human imagination and skills on nature throughout time can be detected; and historic garden conservation is a specialized type of historic preservation concerned with these gardens.

Inventory, in other words, data collection is the beginning step of conservation and the information about the historical gardens can be obtained from a wide range of sources. The lack of maintenance changes garden landscape design over the decades. So, maintenance is a key step for conservation. As for restoration, it is the integral of these two steps. Simply, it means to return to its former condition. But, gardens are subject to continual change and it has to be done fastidiously, especially for averting historical and ecological lost.

In brief, this paper seeks to explain these three main steps of historic garden conservation and also offers some basic guidelines for the development of historic garden restoration in Turkey.

Tarihî Bahçelerin Korunması

Prof. Dr. Ö. BÜLEND SEÇKİN*
Yrd. Doç. Dr. Y. ÇAĞATAY SEÇKİN**

1. Giriş

Kültürel peyzaj; tarihî bir olay, aktivite, ya da kişi veya diğer kültürel ya da estetik değerleriyle birlikte,

inde kültürel ve doğal kaynakları bulunan coğrafik bir alandır. Bu peyzaj; tarihî peyzaj ve etnografik peyzaj olarak ikiye ayrılır. Tarihî peyzaj; tarihî yerleri, tasarlanmış tarihî peyzajları ve yerel tarihî peyzajları kapsar (Coffin and Bellavia, 1998). Tarihî yerler; önemli

olaylar, aktiviteler ve kişileri ile bütünleşip anlam kazanan peyzajlardır. Gelibolu Yarımadası Tarihî alanı bu peyzajın tipik örneğidir. Tasarlanmış tarihî peyzaj; tasarım ilkelerine göre, bir peyzaj mimarı, usta bir bahçıvan, mimar, ya da hortikültürist veya bilinen tasarım

stil ya da geleneğine uygun şekilde çalışan bir amatör bahçıvan tarafından bilinçli olarak tasarlanmış ve/veya uygulanmış bir peyzajı ifade eder. Bu peyzaj, bahçe peyzajında ya da mimarisinde önemli bir kişi ya da kişiler, olay veya olaylarla bütünleşebilir, ya da peyzaj mimarlığı kuramında ve uygulamasında oluşan önemli bir gelişmeyi gösterebilir. Tasarlanmış peyzajlarda estetik değerler önemlidir. Parklar ve kampüsler bu peyzajın tipik örnekleridir. Yerel tarihî peyzaj ise, insanın kullanımı ve aktiviteleri ile şekillenip gelişen bir peyzajdır. Bu peyzaj, bir kişinin, ailenin ya da toplumun sosyal veya kültürel durumuna göre onların günlük yaşamlarının fiziksel, biyolojik ve kültürel özelliğini yansıtır. Yerel tarihî peyzajlarda fonksiyon önemlidir. Kırsal kesimdeki köyler, endüstriyel kompleksler ve tarımsal peyzajlar bu peyzajın tipik örnekleridir. Etnografik peyzaja gelince, bu peyzaj, toplumun gelecek kuşaklar için miras olarak tanımladığı çeşitli doğal ve kültürel kaynakları kapsayan bir peyzajdır. Çağdaş yerleşimler, dini yerler ve masif jeolojik yapılar bu peyzajın tipik örnekleridir. Küçük bitki toplulukları, hayvanlar, anıt ve merasim alanları da bu peyzajın çoğu kez bileşenleridir (Coffin and Bellavia, 1998).

2. Tarihi Bahçe

Tarihî bahçe, tarihsel veya sanatsal bakımdan toplumun ilgi odağı olan mimarî bir kompozisyonudur. Bu yönü ile anıtsal bir eser, ya da geçmişten bugüne canlı bir yadigar veya kültürel mirastır. Bir başka deyişle, dekoratif özellikleri, kullanılan canlı ve cansız materyalleri, tasarım tarzı ve tasarımcısı ile birlikte geçmişle bugün arasında güçlü bir bağdır. Bu bahçelerin Floransa Bildirgesi'ne göre mimarî kompozisyonunun öğeleri; tarihî bahçenin planı ve topografyası, tür karışım oranları, renk düzeni, aralık mesafe ve boyları ile kolay bozulabilen ve yenilenebilen bitkileri, yapısal ve dekoratif özellikleri, gökyüzünü yansıtan hareketli ya da durgun suyu (ICOMOS-IFLA, 1982) ve gecesini özgünleştiren ışığıdır. Bunların sürdürülebilirliği de; bakım, koruma, restorasyon ve bazı durumlarda da rekonstrüksiyon gibi çeşitli çalışmaların zamanında, aksaksız ve tekniğine uygun şekilde yapılmasına bağlıdır (Seçkin, 2005).

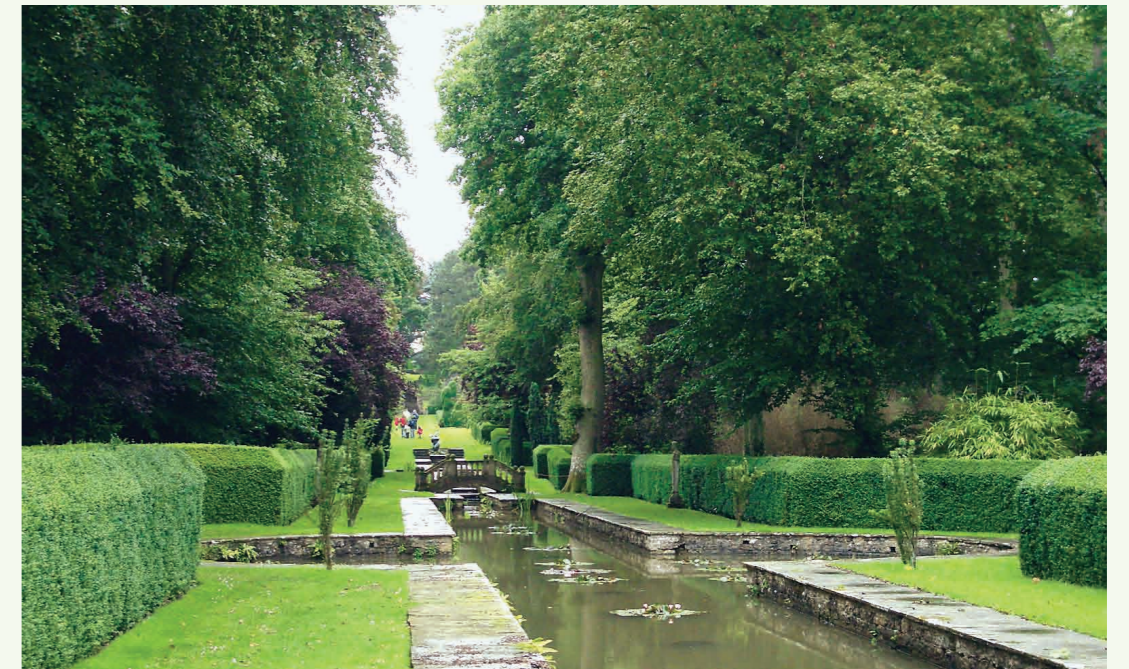
Tarihî bahçeler; tarih, coğrafya, mimarlık, botanik, ekonomi ve sosyoloji gibi çeşitli disiplin alanlarını bir araya getiren ve aynı zamanda toplumun kullanımıyla meşrulaşan sembolik peyzajlar (Carneiro et al. 2004) olduğundan, bunlar estetik,

ekolojik ve sosyal olarak çok disiplinli bir içeriği karakterize ederler.

3. Tarihi Bahçe Envanteri

Tarihî bahçelere yirminci yüzyılın son çeyreği içinde popüler, profesyonel ve resmi seviyelerde hızlı bir ilgi artışı olmuştur. Popüler seviyedeki ilgi halkın tarihî bahçeleri ziyaret etmesi şeklinde gelişmiştir; örneğin turistler için bu bahçeler ev, ibadethane ve şatodan sonra en popüler dördüncü uğrak yeri olmuştur. Nitekim 2001 yılında İngiltere'de, beş milyonu kırsal bahçelere olmak üzere tarihî bahçeleri sekiz milyon kişi ziyaret etmiştir. Profesyonel seviyede, 1987 ve 2001 yılları arasında tarihî bahçeler üzerine yapılan akademik yayın sayısında beş misli artış görülmüş ve 1980'li yılların sonundan itibaren bahçe tarihi ve koruması konularında, sertifika ve daha yüksek derecelerde çeşitli akademik kurslar/dersler verilmeğe başlanmıştır. Daha önceki yıllarda, eğitim görmüş uzman profesyoneller olmamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, kökeni mimar, peyzaj mimarı, sosyal bilimci, ekonomist, botanikçi ve planlamacı olan çok sayıda bahçe tarihçisi yetişmiştir. Resmi seviyede ise, ulusal önemdeki bahçelerin 1970'li yıllardan itibaren tespit veya tescil

Resim 2. Buscot Park, Oxfordshire, İngiltere (Howard Chalkley Arşivi).

edilmesine, ya da envanterinin yapılmasına başlanmış, bu konuda ilk envanter listesi 1976 yılında ICOMOS Tarihî Bahçeler Komitesi tarafından yayımlanmış ve 2002 yılı itibarıyla tespit edilen park ve bahçe sayısı 1531 adedi bulmuştur.

Bu yerlerin %60'ı özel sahipli bahçeler ve parklardır. Envanteri yapılan bu park ve bahçelerin coğrafik dağılım olarak en çoğu Londra'da (128 adet) olmak üzere, 58 adedi Kent'te, 52'ser adedi Gloucestershire ve Hampshire'de ve 51 adedi Oxfordshire'de bulunmaktadır. Bu park ve bahçelerin %9'u uluslararası ve %64'ü ulusal öneme, %27'si de özel tarihî değere sahiptir.

Bu konu Türkiye için de önemlidir. Topkapı, Dolmabahçe, Beylerbeyi, Çırağan ve Yıldız Sarayı Bahçeleri gibi Osmanlı Dönemi saray bahçelerinin yanı sıra daha başka özgün bahçeler üzerinde de araştırmalara ihtiyaç vardır. Sağlıklı veritabanlarının oluşturulması önemlidir. Bu bahçelerin envanter çalışmalarının yapılmasını takiben koruma, bakım ve restorasyon çalışmaları başlatılmalı ve bu çalışmalarda Floransa Bildirgesi esasları uygulanmalıdır. Ancak bu tip çalışmaların sürdürülebilirliği ve başarısı; planlı, programlı ve ciddi yaklaşımların yanı sıra yeterli ve kesintisiz bir mali gücün sağlanmasına bağlıdır. Nitekim İngiltere'de Heritage Lottery fonunun oluşturulması ile 1990'lı yılların ortasından itibaren tarihî bahçelere yapılan ulusal harcamaların miktarı büyük ölçüde artmış ve bu fondan toplam 153 milyon dolarlık bir katkı ile restorasyon projeleri desteklenmiştir.

Bugün Türkiye'de bu amaçla, bir yandan şimdiye kadar üniversitelerde yaptırılmış olan yüksek lisans ve doktora tezleri (Seçkin, 2000; Güloğlu, 2004) gibi mevcut akademik çalışmalara ilave olarak, özellikle bu konuda yeni akademik çalışmaların yapılması programlanmalı, teşvik edilmeli ve bu büyük potansiyelden olabildiğince yararlanılmalı, bir yandan da üniversite çevresinin yapıcı ve etkin yurt içi ve yurt dışı ilişkileri ve bu ilişkilerin projeye

Resim 3. Dolmabahçe Sarayı Bahçesi (Devan Owens Arşivi).

Resim 4. Petworth-House, West Sussex, İngiltere (Lil Serenity Arşivi).

dönüştürülmesinin güçlü bir olasılık olmasının yanı sıra Avrupa Birliği destek fonu gibi olanaklardan yararlanılarak ulusal ve uluslararası ölçekte tarihî bahçe ve parkların envanteri yapılmalı ve veritabanları oluşturulmalıdır. Ulusal ve uluslararası ölçekte böyle bir çalışma için gerçekleştirilebilecek kapsamlı bir bilimsel tarama-araştırma programı, bir kurumun koordinatörlüğünde birçok kurumun katılımı ile yapılmalıdır. Bu çalışmaların amacı, mevcut tarihî bahçelerin koruma altına alınarak yaşatılması olmalıdır. Çünkü kültür ortamındaki etkileşimin bahçe sanatındaki tahribi çok fazla olmuştur. Bitkisel materyalin yapısal mimarî malzemenin daha

dayanaksız olması gibi nedenlerle, eski mimarî yapılar ayakta kalırken, örneğin Osmanlı bahçesi çok kısa zaman içerisinde klasik üsluptaki sayılı örneklerindeki hasbahçelerini kaybetmiştir. Tarihî bahçeler, özellikle bir devrin yaşantısını ve bahçe sanatı anlayışını anlatan ve yaşatan tarihî saray bahçeleri, gerek bilim ve sanat yönüyle, gerekse eğitsel ve fonksiyonel özellikleri ile bugüne ışık tutan, toplumlar ve uluslar için övünç kaynağı sayılan kültür değerleridir. Bu kültür değerleri, zamanla ve insanların olumsuz etkileri yavaş yavaş bozulmakta, tam anlamıyla korunmaya alınmadıkları ve bilinçli olarak restore edilmedikleri için de sonunda yok olmakta, hatta izleri

bile silinmektedir (Güloğlu, 2004).

Tarihî bahçeler, kültürel miras ve dolayısıyla ülke turizmi açısından büyük bir kaynaktır. Bu bahçelerin koruma-kullanma ve sürdürülebilirliklerinin sağlanması bakımından ait oldukları dönemlerin bahçe stili izlerine uygun olarak restore edilmeleri doğal ve kültürel mirasın değişmeden gelecek kuşaklara aktarılması açısından oldukça büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmalarda, tarihî anıt kavramına yapıyı çevreleyen alanları da dahil eden Venedik Bildirgesi ile Floransa Bildirgesi esasları uygulanmalıdır (ICOMOS-IFLA, 1982).

4. Bakım

Bakım, bir tarihî bahçenin karakterini değişikliğe uğratmadan zayıflamasını veya bozulmasını önleme ya da hafifletme sanatı ya da çalışmasıdır. Bu çalışma, bitki, yol, duvar ve diğer peyzaj yapı ve mobilyaları gibi özellikleri emniyet altına almak için peyzajda değişiklikleri izleme, gelişimi kontrol etme, tür değiştirme ve karmaşayı en aza indirme pratiği olup, rutin ve periyodik olarak iki tipe ayrılır. *Rutin bakım*; çim biçimi, sulama, budama, gübreleme, ilaçlama, havalandırma, yabancı ot temizleme vb gibi işlerin (Seçkin, 2003) düzenli ve daha önceden belirlenmiş aralıklarla yapılmasıdır. *Periyodik bakım* ise, rutin bakımdan daha az sıklıkla yapılan ve genellikle bozulmuş merdiven basamaklarının düzeltilmesi, bir ağacın yerinin değiştirilmesi, ya da yaya ve araç yolu döşemelerinin yenilenmesi vb gibi ana çalışmaların yapılması olarak tanımlanmaktadır (Coffin and Bellavia, 1988).

Tarihî bahçelerin sürekli bakımı, son derece önemlidir. Bu bahçelerde ana materyal bitki olduğundan, bahçenin durumunun değişmeden muhafazası için, hem kuruyan bitkilerin hemen değiştirilmesi, hem de uzun süreli periyodik yenileme ya da onarım programının uygulanması gerekmektedir. Bu bahçelerin bahçevanları, tarihî bitki materyallerinin yetiştirilmesi ve karmaşık su özellikleri, otsu bitki bordürleri, kaya bahçeleri, topiari, meyve ve

Tarihi bahçelerin koruma-kullanma ve sürdürülebilirliklerinin sağlanması bakımından ait oldukları dönemlerin bahçe stili izlerine uygun olarak restore edilmeleri doğal ve kültürel mirasın değişmeden gelecek kuşaklara aktarılması açısından oldukça büyük önem taşımaktadır.

sebze bahçeleri, tarihi seralar, pine-tum ve arboratum gibi peyzajların düzenlenmesi-kullanılması-bakım ve onarımının yapılması ve ayrıca antik bahçe süslerinin korunması ile ilgili geleneksel teknikler hakkında eğitilmiş olmalıdır.

İkinci Dünya Savaşı öncesi durumla karşılaştırıldığında, bugün tarihî bahçelerin bakım işleri, büyük ölçüde, emek yoğun bir çalışma yerine makineli olarak yapılmaktadır. Örneğin, Petworth Sussex'de 1878 yılında otuz bahçevan çalışırken, 2001 yılında bu sayı üçe düşmüştür (Ballard, 2004). Bu düşüşün nedeni makineli çalışma olmuştur.

5. Restorasyon

Restorasyon; tarihî peyzaj konusunda uzman bahçe tarihçileri, arkeolojistler, korumacı mimar ve mühendisler, ayrıca büyük bahçe ve parklarda çalışmış hidrolojistler, ekolojistler ve dendrolojistlerin araştırmalarıyla bilgilendirilmiş peyzaj mimarları tarafından yapılan detaylı tasarımları ve uygulamaları gerektirir (Ballard, 2004). Bu işi yapacak uygulamacılar da, tarihî peyzaj konusunda tecrübeli uzman danışmanların yönetim ve denetiminde çalışmalarını sürdürmelidir.

Tarihî bahçelerin tamamlayıcı bir parçasını oluşturan sabit ya da hareketli heykeller, mimarî ve dekoratif özellikler, ancak bakımının ya da restorasyonunun yapılacağı zaman yerinden kaldırılmalı ya da

yeri değiştirilmelidir. Böyle has-sas öge ya da özelliklerin yerinin değiştirilmesi ya da restorasyonu yine Venedik Yönergesi'ne göre yapılmalı ve yer değiştirmenin tarihi mutlaka kaydedilmelidir. Yine bu yönergeye göre, tarihî bahçelerin çevresi uygun şekilde korunmalıdır (ICOMOS-IFLA, 1982). Ekolojik dengeye zarar verecek herhangi bir fiziksel çevre değişikliğine izin verilmemelidir. Bu uygulamalar, drenaj tesisleri, sulama sistemleri, yollar, otoparklar, yapay çitler vs gibi yerüstü ve yeraltı yapıları (Seçkin, 2003 ve 2004) için de esas olmalıdır. Ayrıca tarihî bahçelerin restorasyonunda bir arkeolog hassasiyetiyle çalışılmalı ve bütün işlemler yapılmalı, çok büyük zorunluluk olmadıkça makineli çalışma tercih edilmemelidir.

5.1. Proje

Bir tarihî bahçede restorasyon ya da rekonstrüksiyon işinin uygulanmasına, bu işin bilimsel olarak yapılabilirliğinin bir ön incelemesi yapılmadan ve gerekli uzmanların katkılarıyla detaylı bir proje hazırlanmadan başlanmamalıdır. Bu amaçla iyi bir röleve çalışması yapılmalı ve tarihî bahçenin tüm öğelerine ait özellikler titizlikle detaylandırılmalıdır. Peyzaj stili ve materyal seçimi konularında bahçenin tarihi dönemi olabildiğince ödünsüz yansıtılmalıdır.

5.2. Uygulama

Uygulamaya başlarken, öncelikle proje alanı iyice incelenmelidir. Ayrıntılı bir iş programı hazırlanmalıdır. Her uzman kendi konusu ile ilgili işlerin dökümünü yapmalı, hassasiyetlerini belirlemeli ve önlemlerini almalıdır.

Tarihi bahçelerin bakımında olduğu gibi, restorasyonu ve/veya rekonstrüksiyonu işlerinde de emek yoğun çalışma esas olmalıdır. Ağır iş makineleri bahçe içine sokulmamalıdır. Aksi takdirde, bir yandan iş makinelerinin ağırlıkları ile bitki köklerinin ezilmesi-zedelenmesi ve kepçe darbeleri ile bitki gövde ve köklerinin yaralanması, bir yandan da bitki gövdesi çevresinde ölçsüz miktarda toprak yığılma-

ları ile kök bogazı hassasiyetinin tehdit edilmesi gibi hayati boyuttaki olası zararların kaçınılmazlığı unutulmamalıdır. Bu nedenle, tarihî bahçelerin bakımı, restorasyonu ve/veya rekonstrüksiyonunda tecrübeli tarihî bahçe uzmanlarının yönetim ve denetiminde, usta bahçıvan ve işçilerle emek yoğun bir çalışma yapılmalı, ayrıca bu işlerin ihale şartnamesinde işi yapacak kişi ve/veya firmaların konunun uzmanları arasından seçilmesini sağlayacak özel hükümler yer almalıdır.

6. Sonuçlar Ve Öneriler

Kültürel mirasın bir parçası olan tarihî bahçeler; mimari ve bitkisel düzenlemeleri ile tarihsel, bilimsel, eğitsel, fonksiyonel ve sanatsal

yapılardır. Bu çalışmadan çıkarılan sonuçlar ve öneriler aşağıda özetlenmiştir:

- Türkiye’de ulusal ve uluslararası ölçekte tarihî bahçelerin envanteri yapılarak veritabanları oluşturulmalıdır. Bu amaçla yetkili ve sorumlu bir kurum belirlenmeli ve bu kurumun koordinasyonu ile gerekli çalışmalar başlatılmalıdır.

- Envanteri tamamlanan tarihî bahçelerin korunması, bakımı ve restorasyonu, gerektiğinde rekonstrüksiyonu çalışmaları Viyana Bildirgesi ve bu bildireye ek olarak hazırlanan Floransa Bildirgesi esaslarına göre yapılmalıdır.

- Üniversite ve Yüksek Okullarda bahçe tarihi ve korunması konularında sertifika programları düzen-

lenmelidir. Tarihî bahçelerin korunması, bakımı, restorasyonu ve hatta rekonstrüksiyonu çalışmaları sertifikalı tarihî bahçe uzmanlarının yetki ve sorumluluğunda yönetilip denetlenerek yürütülmelidir.

- Bu çalışmaların sağlıklı bir şekilde yapılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için özel bir fon oluşturma olanakları araştırılmalıdır.

- Tarihî bahçelerin bakımı, restorasyonu ve rekonstrüksiyonu işlerinin ihale şartnamelerine, bu ihalelere girecek müteahhit ya da taşeronların daha önce bu işleri yapmış olması ve bu konuda deneyimli uzman çalıştırması gibi özel şartlar konulmalı, bu kişi ve/veya firmalardan uzmanlık ve sertifika belgeleri istenmelidir.

7. REFERANSLAR

1. Ballard, Phillada, 2004: *The Restoration and Maintenance of Historic Gardens*. [http://www.craftsintheenglishcountryside.org.uk/Rural/Rural_C.nsf/59ae2dc0a615100a802567e4004f2d1e/010b1bbd39dce81280256f5c004c25b7/\\$FILE/Historic%20Gardens.pdf](http://www.craftsintheenglishcountryside.org.uk/Rural/Rural_C.nsf/59ae2dc0a615100a802567e4004f2d1e/010b1bbd39dce81280256f5c004c25b7/$FILE/Historic%20Gardens.pdf)
2. Carneiro, A.R.S., Menezes J.F. and Mesquita, L., 2004 : *The Conservation of Historical Gardens in a Multidisciplinary Context, The 'Cactario da Madalena'*, Recife, Brazil, City and Time 1 (2). URL: <http://www.ct.eeci-br.org>
3. Coffin, M. and Bellavia, R.M.,1998 : *Guide to Developing Reservation Maintenance Plan for a Historic Landscape*. Cultural Landscape Publication No 7, Olmsted Center for Landscape Preservation, Natinal Park Service, Boston, Massachusetts.
4. Devan Owens Arşivi, <http://www.flickr.com/photos/londonbridgesfallingdown/2572954368>.
5. Güloğlu, Özlem 2004: *İstanbul Tarihî Saray Bahçelerinin Restorasyon İlkelerinin Saptanması*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
6. Howard Chalkley Arşivi, <http://www.flickr.com/photos/hchalkley/948786166>.
7. ICOMOS-IFLA, 1982: *The Florence Charter*. http://www.international.icomos.org/charters/gardens_e.pdf
8. Lil Serenity Arşivi, <http://www.flickr.com/photos/lilserenity/2946757993>.
9. Sarfraz Hayat Arşivi, <http://www.flickr.com/photos/sarfrazh/710762378>.
10. Seçkin, Y.C., 2000: *XIX. Yüzyıl İstanbul Sarayları Ve Dış Mekan Düzenlemeleri*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
11. Seçkin, Ö.B., 2003: *Peyzaj Uygulama Tekniği*. İ.Ü.Orman Fakültesi, Yayın No 4105/453, ISBN 975-404-507-0, İstanbul.
12. Seçkin, Ö.B., 2004: *Peyzaj Konstrüksiyonu*. Cilt 1, İ.Ü.Orman Fakültesi, Yayın No 4508/480, ISBN 975-404-464-3, İstanbul.
13. Seçkin, Ö.B., 2005: *Tarihî Bahçeler Üzerine...* Orman ve Av Dergisi, Ankara.

Şile Örnek Köy

Yerel Koruma Kalkınma Projesi

Projenin ilk uygulamasının, özgün sokak dokusu ve mimari özellikleri bozulmayan sivil mimarlık örneklerinin çoğunlukta olduğu, sahil köyü olan Akçakese’de yapılması planlanmaktadır.

